

■ НЕМАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ

Віктор АНДРУЩЕНКО, ректор НПУ імені М. П. Драгоманова, доктор філософських наук, професор

Чергова доповідь знаменитого Римського клубу з нагоди його 50-річного ювілею, підготовлена Ернстом Вайцеккером та Андерсом Вейкманом, у буквальному розумінні розірвала свідомість світової наукової еліти. Ще б пак! Жорстка критика капіталізму, неприйняття фінансових спекуляцій, відмова від матеріалізму і редукціонізму, заклик до альтернативної економіки, нового просвітництва, холистичного світогляду та планетарної цивілізації — це головні сюжети доповіді, які складають сутнісну канву нового погляду на світ, його природу, сутність, філософію і розвиток.

Нинішній світ, наголошують учені, в небезпеці. Його переповнюють процеси, які важко прогнозувати: глобалізація та інформаційна революція, гібридна війна, ескалація напруги, військових дій, нарощення ядерного потенціалу, тероризм, майнове розмежування людей, посилення бідності, екологічна та інформаційна небезпека, вичерпність ресурсів, корупція... Володимир Горбулін описав цю ситуацію поняттям «соціальної турбулентності». Солідаризуючись з представниками Римського клубу, вчений розглядає соціальну турбулентність як основну загрозу світу, який стоїть на краю прірви.

Пошук порятунку світу треба шукати негайно. Економіка, політика, культура — це сфери, які потребують першочергового, невідкладного і радикального оновлення. Водночас, на думку доповідачів Римського клубу, основною умовою порятунку світу є зміна світогляду, повернення до мудрості тисячоліть через пошук оптимального співвідношення, примирення і балансу людини та природи, короткочасової та довготривалої перспективи, швидкості й стабільності, індивіда та колективу, чоловіка та жінки, рівності та справедливості, держави та релігії.

Куди попливе освітній корабель?

Члени Римського клубу — біологи Карл-Геран Хеден (Швеція), Акліл Лемм (Ефіопія), філософ-марксист і соціолог Адам Шафф (Польща), політолог Хеліо Джагарібе (Бразилія); сенатори Клейборн Пелл (США), Моріс Ламонтан (Канада), президент Швейцарської конфедерації Нелло Селіо, професор психології Ібаданського університету, генеральний директор Всесвітньої організації охорони здоров'я Адеоїе Ламбо (Нігерія), урбаніст Кензо Танге (Японія) — оприлюднили новий погляд на світ, місце і роль людини в ньому, компетентно обґрунтували комплекс першочергових і стратегічних завдань щодо його порятунку і розвитку. Сама постановка питання не може не викликати поваги, а водночас і роздумів над вичинними питаннями цивілізаційного поступу людства. Центром цих роздумів є проблема цінностей, формування нового світогляду — цілісного, планетарного — та його значення в життєдіяльності людини й суспільства. Спробую торкнутись до неї з боку освіти, точніше, орієнтаційно-регулятивної функції цього світогляду в розвитку освіти — становлення системи філософії «нового Просвітництва» та виховання особистості як людини і громадянина.

Враховуючи напрацювання моїх колег по філософському корпусу, зокрема, Андрія Баумейстера, Ольги Гомілко, Леоніда Губерського, Василя Кременя, Сергія Кримського, Миколи Михальченка, Вілена Назіпова, Мирослава Поповича, Сергія Пролєєва, Володимира Шинкарука, інших відомих і видатних українських мислителів, зазначу: цілісний світогляд, який відкриває еру інтегрального мислення, має забезпечити навігацію освіти в контексті підготовки людини до життя у новому світі — стійкому, відкритому, толерантному, демократичному, людяному. Зупинюся на розгляді цієї проблеми детальніше.

У перекладі з латинської «навігація» у буквальному розумінні означає «майстерність керманіча у керуванні кораблем». Завдання навігації полягають у забезпеченні точного, своєчасного та безпечного плавання корабля, виконанні необхідних розрахунків для маневрування. До навігації також належать засоби визначення координат, напрямку та відстані на морі, шляхи вибору та відображення курсу корабля на карті, врахування шляху судна, визначення його положення в морі за береговими, небесними та підводними орієнтирами, оцінка похибки навігаційних приладів.

Віками термін «навігація» означав тільки вищевказані значення. XX століття суттєво розширило межі його вживання. Унаслідок розвитку науки і техніки, появи повітряних суден, космічних кораблів тощо навігація трактується як процес керування об'єктом, який має властиві йому методи пересування у певному просторі та часі (аеронавігація, космічна, астрономічна навігація тощо). Бурхливий розвиток інформації та інформаційних систем обумовив потребу в навігації освіти, науки і культури, що, в свою чергу, створило передумови до формування такого напрямку, як інформаційна, у більш вузькому розумінні — освітня, навігація.

Освітня навігація забезпечує орієнтацію людини в освітньо-інформаційній галузі. Куди піти вчитися, яку школу чи університет обрати, як зорієнтуватись у змісті навчання, як сформувати власну траєкторію навчального процесу? Відповіді на ці та багато інших запитань складають основну канву навігаційного процесу в освіті. А якщо зважити на те, що основою основ навчального процесу є його зміст, сенс і спрямованість, яка визначається суспільним світоглядом, цілком зрозуміло є потреба людини у світоглядній орієнтації в ньому. Останнє я і називаю світоглядною навігацією освіти. Потреба у формуванні цілісного світогляду, який стане провідником освітньої навігації людини у світі знань, інформації, компетенцій та цінностей, є завданням, без виконання якого людина просто потоне в освітньому процесі, втратить свободу, себе як особистість, орієнтацію на суспільні цінності, стане об'єктом цинічно-прагматичних маніпуляцій. У результаті ми можемо отримати людину — компетентну, грамотну, творчу, але орієнтовану винятково на себе, на задоволення власних потреб (або потреб, зрощених маніпулятором), людину, відсторонену від загальнолюдських наративів, а тому й цілком можливого потенційного злочинця. Історія дає деякі приклади, а може, й сотні прикладів становлення людини як «злого генія» для свого народу і для людства. Упередження останнього, мінімізація цього процесу засобами освіти безпосередньо пов'язані з оптимально організованою світоглядною навігацією людини як суб'єкта навчально-виховного процесу. На жаль, ця тематика ще не стала предметом більш-менш розгалужених вітчизняних досліджень, а відтак і необхідної педагогічної практики.

Через призму світогляду...

Центральним у словосполученні «світоглядна навігація освіти» є поняття світогляду. У філософському розумінні світогляд — це форма духовно-практичного освоєння світу людиною, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності, визначає, сприймає своє місце й призначення в ньому. Формуючись разом із людською свідомістю на основі матеріальної практики, світогляд духовно реалізує потреби й цілі практичного перетворення світу, виступаючи як його духовно-практичне освоєння, в якому подолання «чужості» світу реалізується створенням образів його іншого, належного і бажаного стану відповідно до ідеалів істини, добра і краси. Зрозуміло, що потреби матеріальної перетворюючої діяльності відображаються у світогляді не безпосередньо, а через систему історично даних суспільних відносин, що надають цим потребам конкретно-історичного змісту.

Історія знає різні типи світоглядів: міфологія, релігія, філософія, наука і мистецтво. Прийнято також розрізняти науковий і ненауковий, тоталітарний і демократичний, релігійний та атеїстичний, побутовий і т.п. світогляди. Кожен із них має свою специфіку, опорні принципи та орієнтації, що складають смисловою основу буття. Характерним є й те, що між цими типами

Філософія дозволяє людині прозоро бачити велич світу, розуміти своє місце і призначення в ньому. Фото з сайту sib-science.info.

Світоглядна ОСВІТИ

Вивчення філософії формує духовно спроможну, впевнену і захищену особистість

і видами світоглядів різко-розмежувальної лінії не існує. І це зрозуміло. Адже базовим співвідношенням, яке узагальнюється світоглядом, є відношення «людина і світ». А це означає, що різні світогляди проникають один в одного, взаємодіють у системі духовного світу людини й суспільства, періодично переміщуються на перший чи інший план, а відтак виконують різноспрямовану навігаційну функцію.

Візьмемо для прикладу вченого. За визначенням, він сповідує науковий світогляд, який постає для нього основним навігатором у сучасному світі. Проте у випадку досягнення дослідницького результату, який виходить за межі усталеного знання чи практичного досвіду, вчений нерідко апелює до Бога, тобто підневільно переходить на позиції релігійного світогляду й тішить себе тим, що цю позицію він займає тимчасово, не назавжди. Скажімо, Леонід Кадецюк, перший космонавт незалежної України, який, поза всяким сумнівом, сповідував науковий світогляд, поділяв висновки, який уже зробили чимало відомих учених: «Земля, як і сам Всесвіт, — наслідок діяльності на космічному кораблі «Колумбія» він підтримував слова, які сказав після свого другого польоту в космос американський астронавт Джон Гленн: «Дивитися в ілюмінатор космічного корабля, бачити створене і не вірити в Бога — для мене неможливо». Це не означає, звісно, що дослідник відмовився від наукового світогляду, на якому зрощувалась його особистість. Однак неможливість досягнення побаченого породила в ньому сумнів. А якщо врахувати поширеність у духовному просторі суспільства релігійного світогляду, ученого охопив сумнів, вихід з якого він відшукав саме в ньому — у релігійному світогляді. Характерно, що більшість видатних учених світу нерідко потрапляли в подібну ситуацію й своє коливання між домінуючими означених типів світогляду аж ніяк не заперечували. До речі, Римський клуб уже згаданому доповіддю утверджує нове ставлення до релігії: рівноважене, толерантне, дискурсне. Він дистанціюється від будь-яких інтерпретацій релігії, які підтримують гноблення і насильство, звертає увагу на необхідність вираженого визначення вкладу релігії у розвиток світової цивілізації. Негативно-критичне ставлення до релігії, вважають доповідачі, обірвало зв'язок з мудрістю, накопиченого людством.

Доречним є й наступний життєвий приклад: уявимо собі, що людина-атеїст, людина, яка дотримується науково-атеїстичного світогляду, попадає в ситуацію, виходом з якої може бути лише смерть, що невідворотно наближається. Про що вона буде думати? Якою буде її поведінка: атеїстичною (декламування атеїстичних догматів) чи релігійною (молитва щодо захисту та порятунку)? Практика показує, що більшість людей звернеться до Бога, прочитає молитву. І в цьому немає нічого дивного. Жити хоче кожен. Загальнолюдська ж традиція переконала у тому, що воно (життя) дароване Богом і цілком залежить від нього. Хто може знехтувати можливістю, щоб вижити?

Характерним є й те, що в різних життєвих ситуаціях людина може цілком свідомо прийняти й настанови міфологічного світогляду, прийняти окультну практику. Хтось зберігає як важливу для себе ту чи іншу річ, розглядає її як особистий оберіг; інший вважає, що саме в певні дні йому сприяє успіх; третій дотримується деяких міфологічних традицій, укорінених в духовний простір людини з незапам'ятних часів. Надто багато з нас звертаються до послуг ворожбитів, приймають окультне знання, намагаються з їх допомогою вилікуватись, передбачити майбутнє, розгадати власну долю. Усе це говорить про мімікрію світоглядів, які поряд з домінуючим світоглядом суперечливо уживаються в духовному світі практично кожної особистості.

Навігаційна сила різних світоглядів, звичайно, відрізняється. І який з них вийде переможцем у своєрідному дискурсі, передбачити важко.

Наука ніколи не є «завершеною книгою»

Незалежно від типу в своїй основі світогляд має таку структуру: світовідчуття (емоційно-психологічний рівень), світосприйняття (певний досвід формування уявлень про світ з використанням научних образів), світорозуміння (пізнавально-інтелектуальний рівень). На кожному з них навігаційна роль світогляду реалізується по-різному. На рівні світовідчуття людина сприймає (й намагається проникнути в таїнство світу) за допомогою своїх відчуттів. Світ для неї більшою мірою відкривається суб'єктивно не досить чітко і переконливо. Людина створює суб'єктивний образ об'єктивного світу, в якому вона досягає гармонії з цим світом.

У своїх відчуттях людина коливається, а тому може використовувати навігаційну технологію цього світогляду з певним застереженням. Водночас на рівні світосприйняття, яке формує уявлення про світ у вигляді, насамперед, здобутих практично-досвідних наочних образів, навігаційна сила світогляду зростає; вона знаходить своєрідну опору в тих наочних образах, які вдалося сформулювати, зафіксувати й розпізнати. Третій рівень світогляду — світорозуміння — дозволяє сформувати інтегроване узагальнення, пронизане розумом уявлення про світ, досягнути його контури, причинно-наслідкові зв'язки, зміст і сенс. Найбільш рельєфно і продуктивно навігаційна сила світогляду виявляється у випадку органічної взаємодії світовідчуття, світосприйняття і світорозуміння, що досягається в наукового типу світогляді.

Науковий світогляд формується як узагальнення наукового знання в його відношенні до людини. У свою чергу, наука — це сфера людської діяльності об'єктивного пізнання світу. Один із перших істориків науки й культури, англієць Томас Бокль (1821–1862) вбачав у науці «звід узагаль-

курсу, повернення до вже укорінених істин, здорового сумніву і скепсису. Означену функцію історично перебрала на себе унікальна форма духовно-практичного освоєння світу — філософія.

Вчитися любові до мудрості

Філософія, як теоретична основа наукового світогляду, виробляє загальний погляд на світ, місце людини в ньому, досліджує всі можливі спектри і напрями ставлення людини до світу. Філософія взяла на себе відповідальність за теоретичне обґрунтування відповідей на такі питання, як мета і сенс життя, щастя і шляхи його досягнення, створення системи життєвих цінностей та ідеалів, вироблення системи ідей, які виражають ставлення людини до соціальної і природної дійсності, визначення вихідних орієнтирів, що обумовлюють програму соціокультурної поведінки людини. Саме тому вона (філософія) утверджується як основа й своєрідний стрижень, який визначає силу і спроможність світоглядної навігації будь-якого типу світогляду в життєвому просторі людини і суспільства. Вивчення філософії є

Довгий час усі ми, громадяни колишнього СРСР і країн соціалістичної співдружності, були заручниками марксистського філософії та світогляду класової боротьби, революції і диктатури пролетаріату. Ця філософія пронизувала освіту і виховання, забезпечувала її навігацію у парадигмі комуністично-орієнтованого світогляду і соціалізації. Здавалося б, вона обґрунтувала історичне прагнення звільнення людини від експлуатації і насильства, утвердження у суспільстві загальної справедливості і порядку. Проте людяністю, справедливістю, милосердям у ній і не пахло! (Див.: В.Попович. Червоне століття. — К., 2005). «Радянська людина, — наголошує філософ Сергій Секундант, — жила в ідеократії, в ідеологічно заангажованій духовній атмосфері». «Ідеологи комунізму, — писав у свій час Микола Бердяєв, — не помітили радикальної суперечності, яка є засадничою стосовно всіх їхніх помыслив. Вони прагнули до звільнення особистості, вони оголосили повстання проти всіх вірувань, усіх норм, усіх абстрактних ідей задля цієї емансипації. В ім'я звільнення особистості вони повалили релігію, філософію, мистецтво, мораль, заперечували дух і духовне життя. Проте цим вони пригнічували її внутрішнє життя, заперечували право особистості на творчість і на духовне збагачення... Емпірична особистість виявилася вилученою із системи прав на творчу повноту життя». За висновком Бердяєва, Карл Маркс створив справжній міф про пролетаріат і саме цим зруйнував науку, підмінивши її вірою та ідеологією. Навігаційна орієнтація освіти та виховання таким світоглядом обумовлювала становлення одномірної особистості, дотепно названою в літературі homo soveticus.

Мислити правильно і добиратись до істини

Розвінчуючи марксизм як філософію пролетарської революції та диктатури пролетаріату, українська школа має повернутись до світової філософської думки, яка формує у людини здатність осмислювати світ як єдине ціле, причини змін, що відбуваються в ньому, своє місце і роль у швидкоплинному змінюваному світі. Саме

лософія — це культура здивування, самоосвіти і критики очевидностей», — зазначає доктор філософських наук Андрій Баумейстер. «Починати вивчати філософію слід саме в шкільному віці — в 15-16 років, — справедливо вважає молодий вчений, — адже саме на цьому етапі життя формуються філософські запитання. Якщо ці екзистенційні, фундаментальні питання залишаться без підтримки, вони зникнуть...»

На шляху до нового просвітництва

Формування нового філософського погляду на світ і місце людини в ньому є важкою цивілізаційною проблемою, участь у вирішенні якої мають взяти представники інтелектуальної еліти всіх народів і країн світу. Аналіз напрацювань, з якими йдуть у цей процес відомі теоретики, дозволяють запропонувати для обговорення декілька попередніх узагальнень:

— по-перше, центром нової філософії має бути людина як самоцінність у всій повноті свого творчого ставлення до світу і життя, а головне — в такій же повноті можливостей для власної самореалізації;

— по-друге, нова філософія має базуватись на загальнолюдських цінностях в їх органічному поєднанні з національними пріоритетами;

— по-третє, вона повинна розгортатись як благоговіння перед життям (А.Швейцер), прагнення вічного миру (І.Кант), введення людства у царство вічного спокою і свободи — ноосферну фазу його цивілізаційного поступу (В. Вернадський, Тейяр де Шарден);

— по-четверте, ця філософія може бути лише плюралістичною, толерантною, дискусійною, базуватись на свободі творчого мислення, що прямує до істини;

— по-п'яте, вона має витіснити з практичного обігу прагматизм і здирицтво, тероризм і корупцію, збагачення будь-якою ціною, в першу чергу, злочинним чином;

— по-шосте, ця філософія бере на себе відповідальність за формування цілісного світу — відкритого, гармонійного, ненасильницького, за забезпечення стійкого людського розвитку — мирного і добробутного.

Переконалий, формування інтегрального мислення та цілісного світогляду, необхідність утвердження яких обґрунтували доповідачі Римського клубу, забезпечать становлення нового просвітництва, навігацію системи освіти в інтересах людини як особистості, громадянина власної держави і світу, гармонію національних і загальнолюдських пріоритетів, утвердження миру, добробуту і процвітання. Окрилюючим чинником є перші паростки нових підходів, які нещодавно презентували себе українському суспільству і світовій громадськості. Йдеться про Закон України «Про освіту» та високо амбітний проект «Нова українська школа». Звичайно, для виконання означених документів потрібні ресурси і час, а головне — люди, когорта патріотів-професіоналів, освіта й виховання для яких є не лише професією, а й внутрішнім духовним покликанням. Й оскільки левова частка таких людей — учителів з великої літери — формується в педагогічному університеті, підтримка вчительської справи — учителя, школи і педагогічного університету, має стати головним пріоритетом держави.

Продовжуючи освітньо-виховну справу, розпочату батьками, вчитель формує підвалини духовного світу особистості, ціннісних орієнтацій, світогляду. Знання, компетенції, цінності, передані дитині учителем, є тими основними складниками, які визначають майбутній життєвий шлях особистості, її долю. Саме в школі формуються первинні орієнтації, які спонукають учнів до вибору майбутньої професії — космонавта чи науковця, інженера чи дипломата, державотворця чи представника простої професії. Саме в школі विकристалізуються принципи ставлення дитини до природного і людського світу, а головне — закладаються основи гуманізму, справедливості, людяності. Й саме в школі визрівають особистості, які переосмислять і створять нові філософські стандарти світобачення, діяльнісно-бережного, трепетного ставлення до нього й тим самим врятують світ, забезпечать подальший розвиток і розквіт цивілізації як головного і неперевершеного продукту Великого Творця. ■

навігація

вень, достовірність яких такою мірою незаперечна, що вони хоч і можуть бути відсутніми більш високими узагальненнями, проте не можуть бути зруйнованими, іншими словами — таких узагальнень, які можуть бути охоплені новими знаннями, але не відкинутими». Саме Томасу Боклю належить перше обґрунтування положення про те, що розвиток наукового знання лежить в основі історії цивілізації та є її визначальним фактором.

Наука, як сфера людської діяльності, спрямована на вироблення й теоретичну систематизацію об'єктивних знань про дійсність. Вона виникає з потреб практики й підпорядкована передусім теоретичному забезпеченню різноманітних форм людської життєдіяльності. Наука відрізняється від таких форм освоєння дійсності, як релігія й мистецтво: якщо релігія апелює до віри, а мистецтво є мисленням в образах, то наука завжди орієнтується на критерій розуму. Вона постає як мислення в поняттях, раціональне відтворення світу. Здавалося б, базований на наукових знаннях світогляд, що формується засобами освіти, може слугувати якісним і єдиним навігатором практичної діяльності людини. Але це не зовсім так. Наука ніколи не є «завершеною книгою», наголошував А. Ейнштейн, кожне нове відкриття ставить нові питання. Більше того, наука може бути як творчою, так і руйнівною силою, заявляв Дж. Бернал. Саме тому наукове знання не є істиною в останній інстанції. І для ефективного здійснення навігаційної функції наука та науковий світогляд потребують не тільки апробації (верифікації, перевірки, підтвердження) практикою, але й доповнення іншими типами світогляду. В сфері людської духовності (і в освіті) мають знайти своє місце та функціональне визначення не тільки наукові знання, а й знання з області міфології, релігії, окультизму, астрології тощо. Йдеться про своєрідну конвергенцію типів світогляду, в колі яких людина має вільно орієнтуватись, дискутувати й приймати власне обґрунтоване рішення. Чи варто говорити про те, що всі ці речі мають пройти через горнило освіти та виховання? А якщо це так, то одним із напрямів реформування галузі поряд із модернізацією змісту навчання, становлення необхідних компетенцій та виховання цінностей має постати завдання формування цілісного світогляду як головного навігатора людини у світі.

Фундаментальною основою цілісного світогляду є наука. Наукове знання — це знання обґрунтоване, доведене, до того ж перевірене практикою. Зрозуміло, перевірене — ще не означає абсолютно правильне. Істина — це процес, в ході якого ті чи інші положення часто-густо міняються місцями. Довіра до науки не може бути абсолютною. В народі кажуть: довіряй, але перевіряй, що потребує постійного дис-

основою у формуванні цілісного світогляду, ширше — духовного світу особистості, підвищення світоглядної навігації освіти. Пройшовшись коридорами такої освіти, людина утверджується як духовно спроможна, впевнена і захищена особистість. Вона не підвладна ніяким маніпуляціям, має власний погляд, позицію, зрушити з якої може лише завдяки власним сумнівам, роздумам, сподіванням.

Водночас дехто свідомо або ж не свідомо (відаючи данину своєрідній моді), намагається якщо й не викинути філософію з навчального процесу, то принаймні обмежити її локацію серед навчальних дисциплін. Така позиція мені здається неправильною, а, можливо, й злочинною.

Філософія (любов до мудрості, любо-

Саме в школі визрівають особистості, які переосмислять і створять нові філософські стандарти світобачення, діяльнісно-бережного, трепетного ставлення до нього й тим самим врятують світ, забезпечать подальший розвиток і розквіт цивілізації.

мудріє) має три-чотири тисячолітню історію. Розпочинаючи від давніх тисячолітніх культур, а, може, й раніше, найбільш освічені, розумні, проникливі уми розмірковували над вічними питаннями буття природи, місяця і призначення в ній людини. Визначившись у відповідях, вони делегували їх суспільству, яке за допомогою спеціально підготовлених осіб — учителів — через освіту передавали їх підростаючим поколінням. Тисячоліттями філософія — повчання від наймудріших до сучасних філософських авторитетів — пронизує й складає стрижневу основу процесу підготовки людини до життя засобами освіти і просвітництва, тобто здійснює навігацію освіти, без якої вона може втратити зв'язок із реальним людським життям, індивідуальними й суспільними інтересами, втратити сенс, а слідом за ним і людину як особистість.

Зі зміною епох відходили у вічне старі авторитети, на місце яких приходили нові духовні поводири людства. Але філософський стрижень їхніх повчань — від найдавніших наставників людства (Конфуцій, Платон і Аристотель) через фундаментальних авторитетів (Кант і Гегель) до сучасних світових інтелектуалів (Гайдеггер, Сартр і Ясперс та ін.) — опорні постулати людяності (добро, справедливість, милосердя) залишались незмінними. Наповнюючись новим досвідом цивілізації, вони незмінно слугували і слугують нині своєрідними маяками навігаційного процесу освіти. І якщо хтось бажає зруйнувати її, це слід розпочати з обмеження або вилучення філософії з навчального процесу. Переконалий, на цю стежку може стати лише невіглас.

тому розбудову власної системи освіти незалежна Україна розпочала зі звільнення від марксистсько-ленінської світоглядної облуди. Поступово утверджується світогляд, який відображає національну і світову гуманістичну ідею, базується на національних та загальнолюдських цінностях, утверджує самоцінність людини, яка вибудовує своє буття на основі добра, справедливості і милосердя. Цей світогляд будується на філософії поваги до людини як особистості, незалежно від її етнічної чи національної належності, кольору шкіри, релігійних уподобань чи статі, примирення людини з природним, людським і божественним світами. В її основі лежить ідея ненасильства.

«Школа повинна сформувати цілісний світогляд людини. Тому елементи філософії обов'язково мають бути в сучасному змісті освіти», — вважає міністр освіти Лілія Гриневич. Це твердження є справедливим і своєчасним. Для чого потрібна філософія? На це запитання існує проста відповідь: щоб мислити правильно, щоб наше мислення добиралось до істини, сутності і сенсу, щоб людина прозора бачила велич світу, розуміла своє місце і призначення в ньому. Філософія «ставить мислення» й одночасно здійснює його санітарію, забезпечує від випадковостей, дріб'язку, самоочевидностей. «Мати гострий, як лезо, аналітичний розум, який дозволяє прояснювати складні речі, проблеми. Насправді дуже мало людей можуть ясно побачити якусь складну річ. Це потребує довгого відточування майстерності й культури мислення. В цьому призначення філософів... Вона (філософія. — Авт.) привчає нас бачити, що самоочевидностей насправді немає... Фі-